

ФОРМИ ТА ПРОЯВИ НАСИЛЬСТВА, ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

Виділяють чотири основні форми насильства: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне (зневажання інтересів дитини та її потреб).

Правове визначення форм насильства сформовано у статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»²⁵.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що містить ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру

До фізичного насильства над дитиною належать, зокрема:

- порушення цілісності органів і тканин організму (нанесення опіків та/або поранень, також із застосуванням зброї чи предметів домашнього вжитку; переломи, зсуви суглобів, вибивання зубів, висмикування волосся; ушкодження внутрішніх органів тощо);
- побої, удари, ляпаси, потиличники тощо, зокрема за допомогою предметів (пасок, лозина, палка та ін.), щипки, викручування кінцівок, грубі штурхання та штовхання;
- позбавлення їжі, пиття, сну;
- прив'язування (приковування) та зв'язування дитини, розміщення у просторі, який частково або повністю обмежує її рух (коробка, клітка та ін.), примус до тривалого перебування у незмінній статичній позі (на колінах, довге стояння «у кутку»), зв'язування окремих частин тіла тощо. Всі подібні дії порушують кровообіг та негативно впливають на роботу внутрішніх органів дитини;
- вплив на дитину із застосуванням фізичних властивостей предметів і явищ середовища (залишення на холоді або на жарі, утримування в диму, удари електричним струмом тощо), примус до вживання алкоголю, наркотиків, шкідливих і отруйних речовин, протипоказаних харчових продуктів та ін. Все це може призвести до погіршення здоров'я або навіть смерті дитини через переохолодження, зневоднення, отруєння та ін.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що характеризується будь-якими діями сексуального характеру, вчиненими стосовно повнолітньої особи без її згоди або *стосовно дитини незалежно від її згоди*, або в присутності дитини, примушуваннями до акту сексуального характеру з третьою особою, а також іншими правопорушеннями проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, зокрема вчиненими стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальне зловживання дітьми охоплює дії від дотику до інтимних частин тіла або підглядання за ними до зґвалтування, а також залучення дітей та підлітків до протиправної діяльності в сфері секс-індустрії (до проституції, зокрема ритуальної, порнографії тощо).

Серед його форм:

- вагінальний, анальний та оральний секс з дитиною;
- примушення дитини торкатися статевих органів дорослої людини (руками, ротом, власними інтимними частинами тощо), ігри сексуального характеру з дитиною, імітація статевого акту з нею, вимога спати в одному ліжку з особою іншої статі;
- залучення дитини до комерційного сексу, зйомок у порнографії, примушення до надання сексуальних послуг іншим особам вихованців закритих закладів, а також щоб «підтвердити любов» чи довести права належати до певної групи тощо;
- створення умов, за яких дитина постійно спостерігає за статевими стосунками інших людей (залучення до перегляду порнографії, сексуальні зносини на очах у дитини, зокрема комерційні або безладні);
- підглядання (або здійснення відеофіксації) за дитиною у момент здійснення нею гігієнічних процедур, роздягання, примушення митися, роздягатися/одягатися у своїй присутності або присутності інших дітей та/або дорослих тощо;
- розбещення дитини шляхом спілкування в інтернеті;
- повна заборона сексуальних контактів підлітка, постійний контроль за збереженням цноти, примусові гінекологічні огляди.

У 75% випадків гвалтівники знайомі дітям тією чи іншою мірою, причому у 45% випадків з них нападником стає родич (частіше за все батько, вітчим, піклувальник), у 30 % – більш далекий знайомий (наприклад, друг брата, коханець матері).

Більша частина насильників (також і в сім'ї) є психічно здоровими людьми. Крім того, спостерігається збільшення числа випадків інцесту в процесі дорослішання дівчини, в той час як хлопці, в середньому, зазнають сексуального насильства в більш ранньому віці, ніж дівчата.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, ознаками якого є словесні образи, погрози, також щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Психологічне насильство щодо дитини виникає у ситуації постійної нестачі доброзичливої, здорової атмосфери, яка б сприяла емоційному зростанню та росту самооцінки дитини.

Психологічне насильство щодо дитини може виявлятися у таких формах.

Нехтування дитиною – хронічна нездатність батьків або осіб, які здійснюють догляд, надавати дитині належну підтримку, увагу, турботу, забезпечувати основні потреби дитини в їжі, одязі, житлі, медичному обслуговуванні, освіті, захисті та догляді через низку об'єктивних причин (бідність, психічне захворювання, недосвідченість), а також без них. До нехтування дитиною належить потурання заподіяння шкоди, зокрема приохочення до наркотиків та алкоголю, яке призводить до втрати дитиною самоконтролю та формування в неї стійкої залежності. Відсутність виховного впливу, байдужість до життя дитини та її розвитку, невизначеність правил та норм, «повна свобода», коли дитина зростає «як трава», призводить до соціально-педагогічної занедбаності, а отже, є формою нехтування дитиною.

Психологічне жорстоке поводження – хронічне систематичне приниження, образа та висміювання дитини, знущання з неї. До різновидів психологічного насильства щодо дітей, зокрема, належать:

- поводження з дітьми, як зі своєю власністю, рабами, слугами чи підлеглими;
- використання фізичних переваг дорослої людини (росту, розмірів та сили), постійне посилення на них, як на аргумент у спорі;
- жорстокість щодо інших істот та людей;
- крики, стресогенна поведінка, залякування та навіювання страху; застосування погроз, як аргументу при вихованні.

Серед прикладів, що найбільше травмують дитину, особливо молодшого віку, розрізняють:

- погрози суворого покарання Богом, судом, «силами зла»;
- обіцянки кинути або розлюбити дитину, покінчити життя самогубством;
- залякування заподіяти фізичну шкоду собі або іншим важливим для дитини людям, тваринам, рослинам;
- пошкодження чи заборона користування значущими для дитини речами;
- погрози віддати дитину до поліції, спецшколи, притулку, інших родичів та психіатричної лікарні;
- приниження дитини в очах важливих для неї людей або розповідь про її реальні чи удавані гріхи й помилки. Цей спосіб шантажу дитини є поширеним у ситуації сексуального зловживання; дитині погрожують розповісти усім «про те, що вона робила» або картають за те, що вона хоче «розкрити таємницю»;
- приниження та постійне присоромлення дитини безвідносно її дій, підкреслення її недоліків навіть за їх відсутності;
- звинувачення дитини у власних невдачах, безпідставні скарги на її поведінку, вчинки використання її дійсних або міфічних вад та помилок для постійного тиску на дитину, її шантажування;
- використання дітей як посередників та об'єкт шантажу в конфліктах між батьками;
- відмова повідомляти дитині про рішення, що стосуються відвідин та опікунства.

Діти доволі часто стикаються хоча б з одним із проявів психологічного насильства: їх або принижували (також і нецензурно), або зневажливо критикували, або до них застосовували погрози.

Найбільш поширеними формами психологічного насильства є заборона або обмеження в пересуванні («вийти з дому», «піти до друзів»), спілкуванні з друзями та погрози (фізичною розправою, самогубством тощо).

Переважна більшість дорослих, які вдаються до психологічного тиску, вважають його цілком припустимою формою взаємин, потрібною для того, щоб «показати дитині її місце», закріпити її підлегле становище, навіяти їй страх. У той самий час близько третини агресорів не визнають, що за їхніми діями стоїть бажання принизити іншу особу та утримати у такий спосіб власне лідерство.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що обіймає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

При цьому відмова виконувати примхи дитини (найновіший телефон, модний прилад) не є економічним насильством.

Типовими різновидами економічного насильства щодо дітей є:

- трудова експлуатація дитини, яка перешкоджає або унеможливорює здобуття нею освіти та ставить під загрозу її життя, здоров'я, нормальний фізичний та психічний розвиток;
- примушення дитини до протиправних дій в економічній сфері (крадіжок, жебрацтва тощо);
- позбавлення (погроза позбавлення) житла й грошового утримання, на яке дитина має законне право (житлової площі батьків, аліментів, пенсії, стипендії тощо);
- відібрання документів, без яких дитина не може продовжувати освіту або влаштуватися на бажану для неї роботу;
- існування за рахунок дитини (присвоєння пенсії дитини-інваліда, примушення до збору пляшок або пошуку харчів чи одягу на смітнику та ін.);
- позбавлення дитини належних умов проживання та харчування.

Економічне насильство є дуже небезпечним з точки зору криміналізації дітей та підлітків – не маючи змоги легально отримувати та витратити кошти, вони вдаються до жебрацтва, крадіжок, азартних ігор тощо.